

Marko Čudić

Bonyolult kérdések olvasóbarát megközelítésben

Deczki Sarolta: *Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*. Műút, Miskolc, 2016.

Irodalomtudományi berkekben az utóbbi években, évtizedekben egyre inkább szitokszónak, kirekesztő mantrának számít az, amikor valakinek a munkáját/munkásságát esszéisztikusnak titulálják. Ennek az ironikus kvalifikálásnak gyakran az a célja, hogy az ilyen tudóst kizárják a „komoly irodalomtudósok”, az avatott szakemberek klubjából. Saját, majdnem két évtizednyi egyetemi oktatói tapasztalatomból tudom, hogy az irodalomtudomány a hallgatók többségének néha olybá tűnik, akár egy szigorú szülő vagy egy felsőbb tekintély, aki egy idő után azt mondja, „na, most már elég volt a szövegek élvezetéből, fiam/lányom, mostantól kezdve úgy olvasol, úgy értelmezel, ahogy azt én megszabom neked”, más szóval megköveteli még egy idegen nyelv feltétel nélküli és uniformizált elsajátítását: a saját intellektuális bikkfanyelvét. És ez szigorúan vett szakmai tanulmányok esetében valóban gyakran így is van, főleg a magyar irodalomtudományban. Az ezzel a problémával való szembesülés még drámaibb méreteket ölt akkor, amikor olyan diákokkal kellene megszerettetni a magyar irodalmat (mert úgy vélem, hogy a mai egyetemi oktatás nem annyira a tények tanításáról, mint inkább a tananyag megszerettetéséről kellene hogy szóljon), akik idegen nyelvként igyekeznek elsajátítani a magyart.

Szerencsére azonban vannak még olyan, az irodalomtudományhoz közel álló műfajok, amelyek a tágabb olvasóközönségnek szólnak, és ilyen módon szinte megkövetelik az esszéisztikusságot, az olvasóbarát hozzáállást mind magához az irodalmi szöveghez, mind annak elemzéséhez. Ilyen például a kritika. Deczki Sarolta filozófus, irodalomtudós és kritikus, a kiváló Tar Sándor-kutató kritikákat és tanulmányokat magába tömörítő kötete, a *Fordított világ* épp ilyen stílusban van megírva: vaslogikával vezeti végig a gondolatmenetét, szinte tetten lehet érni a formálódó gondolatot. Azt azonban, hogy valójában milyen pokolian nehéz így, közérthetően írni rendkívül bonyolult problémákról, csak az tudhatja, aki ezzel már megpróbálkozott, és nem egyszer beletört a billentyűzete.

Már a bevezető szövegben, amely a *Fordított világ* címet viseli, a szerző igyekszik kijelölni azt a koordinátarendszert, azokat a fő csomópontokat, amelyek a kötetben összegyűjtött szövegeket egybetartják. Rejtő Jenő *Pizkos Fred, a kapitány* c. regényének híres késeléses jelenetét idézi és elemzi, rátérve a vicc, a humor, a groteszk társadalmilag felszabadító erejére világunkban, amelyben egyébként – és ezt tudjuk persze nagyon jól – igen redukáltak az örömszerzés formái. A szerző persze tudatában van annak, hogy, ahogy írja, „[a] kötetben található írások korántsem ennyire viccesek, ám oly korban születtek, amikor a világunk a feje tetejére állt, és jobban hiányzik az a nagy nevetés, ami felszabadíthat a törvényessé lett bornírtság és embertelenség alól. Olyan világban élünk, melyben a Fülig Jimmyhez és Pizkos Fredhez hasonló, az uralkodó rendet kigúnyoló és megkérdőjelező emberek képviselik a humánumot, a moralitást; akik számára a szabadság nem szitokszó, hanem akár az életüket teszik rá.”

Nem tudom, mennyire tudatos krisztusi szimbolikáról van szó, hogy Deczki Sarolta kötete, a bevezető szöveget leszámítva, pontosan 33 írásból áll, amelyek hat, elég szigorúan elválasztott tematikus egységbe rendeződnek.

Az első tematikus egység, amely a *Csak ami kell* címet viseli (Kántor Péter-idézet), az utóbbi évek magyar lírai termékeiről szól, konkrétan négy verseskötetről: Kemény István *A királynál*, Kántor Péter *Köztünk maradjon*, Térey János *Átkelés Budapesten* (amelyet azonban csak nagyon erőltetett olvasatban lehetne igazi „verseskötetnek” titulálni), illetve Kabai Lóránt (kabai lóránt) *avasi keserű* c. könyveiről. A legmélyebbre hatoló, egy magát tanulmányyszerű kritikává kinövő írás dominál ebben a tematikai egységben, mégpedig az, amely a „*Csak ami kell*” címet viseli, és amelyben a szerző Kántor Péter *Köztünk maradjon* c. verseskötetét elemzi. A tárgyakhoz, illetve a tárgyak kaotikusságához való ragaszkodásban (mai szóval ezt akár *hoarding*nek is lehetne nevezni) Deczki a huszadik századi *condition (in)humaine* elleni lázadásnak egy formáját látja, egy olyan világ elleni lázadásnak, amelyben szétrombolódott, végérvényesen felszámolódt az egykori világ (addig feltételezett, vagy inkább vélt) otthonossága (Heidegger), érdekes és izgalmas párhuzamot vonva a tárgyak státuszáról Kántor Péter verseskötetében, és Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma* regényében, amelyben az érdektelen tárgyak teljesen esetleges és persze eleve reménytelen összeillesztési kísérlete zajlik.

A második, talán legkomplexebb tematikai egység, amely a *Vonat a semmibe* címet viseli, nem friss művek kritikai bemutatását/elemezését célozza meg, hanem rendkívül izgalmas tanulmányok sorában próbál, egy-egy prózapoétikai vagy egzisztenciális problémát megragadva, rámutatni kortárs és klasszikus magyar prózáírók nagyra tartott műveinek eddig kevésbé vagy egyáltalán nem elemzett momentumaira. Nádas Péter *Párhuzamos történetek* c. nagyregényéről elmélkedve arra a kérdésre keresi a választ, miképpen tud és tud-e egyáltalán az irodalom kifejezni bármit is a testi létezésről, hozzá tud-e vajon fenomenológiai értelemben nyúlni ahhoz a „reflexió előtti érzéki szférához, melyet még nem dolgozott meg semmiféle nyelvi jelentéstulajdonítás.” Külön elidőzhetnénk Deczki Rejtő-elemzésén: P. Howard regényeinek narrátora egy sajátos, pozitív antivilágot teremt meg, elegáns humorral: olyan figurákkal népesíti be ponyvának vélt regényeit, akiknek az ethosza, egyfajta ügyefogyott lovagiassága szöges ellentétben áll az akkori (de akár a mai) Magyarország sivár, gyáva, polgári kurázsit, bármiféle heroizmust nélkülöző, megalkuvó világával. A *Vonat a semmibe* c. írás Tar Sándor *A 6714-es személy* c., kulcsfontosságú Tar-novellából kiindulva a szociográfia és a fikció bonyolult viszonyát elemzi egy olyan prózában, amely a margóra szorultaknak, a kirekesztetteknek, kisémmizetteknek, a „rendszerváltás lúzereinek” próbál hangot adni. És akkor visszatér a rég elfeledett klasszikusokhoz: Körmendi Ferenc három, a maga idejében igen népszerű regényének társadalomkritikai aspektusait vizsgálva többek között arra is rámutat, hogy a népszerűség igenis lehet pozitív dolog, nem kell benne sznob módon mindig a szellemi prostituálódás vészjósló jeleit látni. Ennek a tematikai egységnek az utolsó szövegében, amelyben Szabó Dezső, Wass Albert és Nyíró József regényeire tér ki, azokat valóban *elolvasta*, s arra a következtetésre jutott, hogy bizony a nagy „fajvédők” regényeiben semmi poétikai innováció, semmi eredetiség nincsen, épp ellenkezőleg, az erdélyi idillt megjelenítő narratívák mögött a rosszabbfajta indiánregények sablonjai állnak.

A harmadik, terjedelmileg leghosszabb és a legnagyobb anyagot felölelő tematikai egység (*Olümposz Mucsán*) tíz magyar (Tóth Krisztina, Papp Sándor Zsigmond, Péterfy Gergely,

Závada Pál, Borbély Szilárd, Györe Balázs, Mosonyi Aliz, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Esterházy Péter) és egy külföldi (Sofi Oksanen) egy-egy újabb regényének kritikáját nyújtja. Jellemző rájuk a kritikus társadalmi érzékenysége, elkötelezettsége, a hamis, sajnos egyre inkább elharapódzó mítoszok rombolásának égető szükségességének kihangsúlyozása. Ebben a kontextusban ezek közül az írások közül külön kiemelném Borbély Szilárd *Nincstelenc* c. regényének elemzését, amelyről –, amellet, hogy valóban nagyon fontos regénynek tartja – Deczki azt mondja, hogy „[a]kár a magyar társadalom afféle terápiás regénye is lehetne, ha olvasnának ilyen irodalmat azok, akiknek kissé hiányosak az ismereteik az úgynevezett népről. Arról a népről, melynek az élete nem a karikás ostor csattogtatásából, nótázásból és dévaj tréfából áll, hanem szegénységből, szegénységből és szegénységből.” A nagyszerű finn–észt író, Sofi Oksanen *Mikor eltűntek a galambok* c. regényével kapcsolatban pedig azt mondja Deczki, hogy Oksanen regényei már tematikai szinten is sok életbevágóan fontos kérdéssel és hazai történelmi párhuzammal szembesítenék a hazai (a magyarországi) olvasót, már ha azt a hazai olvasót érdekelnék finn regények magyar fordításai.

A negyedik egység a *Beszél hozzánk* címet viseli és kortárs filozófusok, irodalomtörténészek, irodalomtudósok (a névsor a szakma igen nagy neveiből áll: Bárány Tibor, Havasréti József, Szilágyi Zsófia, Imre László, Dávidházi Péter) újabb köteteit, monográfiáit elemzi, illetve egy Mészöly- és Nádas-életművel foglalkozó tanulmánygyűjteményt helyez górcső alá. Deczki kritikai nagyvonalúságát, előítéletmentességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olyan szerzők műveiben is megtalálja a pozitívumot, akikkel egyébként sok mindenben nem ért egyet: példa erre Bárány Tibor *A művészet hétköznapi* c. könyvének boncolgatása. Amikor pedig Havasréti József Szerb Antal-, illetve Szilágyi Zsófia Móricz Zsigmond-monográfiáit méltatja, legnagyobb pozitívumukként a jó struktúrát, az áttekinthetőséget, illetve a klasszikusok (re)aktualizálását emeli ki. Hogy a rég elfeledettnek-eltettnek hitt szellemtörténeti módszert is bizony lehetséges újrahasznosítani, azt Imre László Barta Jánosról szóló könyvének példáján igyekszik megmutatni a kritikus.

Az ötödik egység, amely a *Béka a fazékban* címet viseli, mindössze három, ám annál „ütősebb” írást tartalmaz, a szerző konferenciákon elhangzott tanulmányaiból áll. Az első a Monarchia-mítosz veszélyeiről, a második a kis különbségek nárcizmusáról kelet-Közép Európában, a harmadik, a *Béka a fazékban – Weimar, Berlin, Bonn* című pedig a lassú ideológiai „beetetés” veszélyeiről szól. Egyszóval, a veszélyről szólnak ezek a tanulmányok. Figyelmeztető jellegű, komoly történelmi tudásra támaszkodó intések. Mert igaz ugyan, hogy a katasztrófa torkollás veszélye minden időben, minden társadalomban fennáll, de Kelet-Közép Európában és a Balkánon ennek az oddsai mintha egy picit mindig magasabbak lennének. Talán ki lehet jelenteni azt, hogy ez az egység, a másodikkal karöltve, az egész kötet legizgalmasabb része.

A hatodik egység, a kötet zárófejezete (*Megszabadulni önmagunktól*), a „kemény filozófiának”, Deczki Sarolta szűkebb szakterületének van szentelve: olyan szerzők (Cseke Ákos, Miklós Tamás, Sutyák Tibor, illetve egy szerzőpáros, Olay Csaba – Ullmann Tamás) esszé-, illetve tanulmányköteteiről szól, akik kortárs filozófiai problémákkal foglalkoznak. A szerző azonban stílusosan, megközelítésmódban itt is hű marad önmagához: a rendkívül bonyolult kérdéseket képes szépen, közérthető nyelven, finom, visszafogott humorral

(meg)tárgyalni, ám a banálisba, a leegyszerűsítésbe való lecsúszás bármilyen veszélye nélkül. És szerintem ez a kritikairás, főleg a filozófia-kritikairás művészetének csúcsa.

Egyáltalán nem túlzás tehát azt állítani, hogy Deczki Sarolta vaskos, szerteágazó, ám csöppet nem fárasztó, sőt, üdítően jó stílusban megírt, mélyreható, finom humorral átszótt, bátor kritikakötetével olyan nagy magyar kritikusok, mint Balassa Péter, Bán Zoltán András, Margócsy István, Báthori Csaba vagy Bányai János nyomdokaiba lépett.